

НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

**АЛЕКСЕЄНКО
Ігор Ростиславович** –
кандидат біологічних наук,
генеральний директор
ДП «НВП «Видавництво
«Наукова думка»
НАН України»

УДК 502.33+504.03

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті в історичному аспекті наведено дані про розвиток міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля. Розглянуто роль Організації Об'єднаних Націй у цьому процесі, історію створення концепції сталого (збалансованого) розвитку. Подано зміст головних документів конференцій і самітів ООН з охорони довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 р., Йоганнесбурзі 2002 р., Ріо-де-Жанейро 2012 р. Розглянуто організаційні засади і стан виконання Кіотського протоколу.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, охорона довкілля, сталий розвиток.

Вступ

З появою приблизно 40 тис. років тому Homo sapiens біосфера – місце існування живого на планеті – почала поступово зазнавати негативного антропогенного тиску, який набув загрозливих масштабів із настанням промислової (друга половина XVIII – початок XX ст.) та науково-технічної (середина XX ст.) революцій і, як їх наслідку, «демографічного вибуху» XX ст. Вплив негативних наслідків діяльності людини на довкілля значно прискорився й посилювався в середині XX ст. Біосфера перейшла в якісно новий стан, головною ознакою якого стала її деградація [1–3].

Важливим етапом для розуміння загальної ситуації стало проведення на замовлення Римського клубу дослідження співробітників Массачусетського технологічного інституту під керівництвом Д. Медоуз (Donella Meadows), результати якого у 1972 р. було опубліковано під назвою «Межі зростання» (The Limit to Growth) [4]. Із застосуванням системного підходу та методу математичного комп'ютерного моделювання було встановлено, що за умов збереження тогочасних темпів зростання чисельності населення, розвитку промисловості, виробництва продовольчої продукції, забруднення навколишнього середо-

вища та виснаження природних ресурсів світ до кінця ХХІ ст. досягне фізичної межі зростання, після чого чисельність населення планети різко і неконтрольовано зменшуватиметься паралельно зі значним скороченням обсягів виробництва. Альтернативою цьому сценарію може бути зміна свідомості людства, відмова від концепції «зростання» на користь концепції «розвиток», що у довгостроковій перспективі гарантує економічну та екологічну стабільність.

Проведені через 20, а потім через 30 років аналогічні дослідження із залученням нової інформації в цілому підтвердили правильність прогнозу початку 70-х років. Кризи кінця ХХ – початку ХХІ ст. чітко вказали на те, що парадигма суспільства споживання, яка ґрунтується на екстенсивній економіці, вже вичерпала себе. Глобальний характер багатьох екологічних проблем (зміна клімату, масштабні забруднення Світового океану, техногенні катастрофи тощо) об'єктивно зумовив необхідність докладання міжнародних зусиль для зменшення чи ліквідації наслідків негативно-антропогенного впливу на навколишнє середовище. Жодна країна не в змозі самостійно вирішити такі масштабні проблеми і має узгоджувати свою діяльність у цьому напрямі з іншими країнами.

Історично координацію міжнародних заходів щодо захисту довкілля можна поділити на два етапи. На першому етапі домовленості між країнами у цій сфері не мали системного характеру і були підпорядковані вирішенню конкретних прагматичних цілей. Зокрема, Італія і Австро-Угорщина у 1875 р. підписали Декларацію про охорону птахів, а Росія, США та Японія у 1897 р. уклали угоду про охорону морських котиків у Тихому океані. У 1902 р. було прийнято Паризьку конвенцію з охорони птахів, корисних для сільського господарства. До таких угод можна віднести і Московський договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р., хоча головною метою цього документа була проблема припинення гонки озброєнь.

Системно міжнародно-правові питання захисту навколишнього середовища почали розробляти після створення у 1954 р. Організації Об'єднаних Націй. Так, у резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1962 р. «Економічний розвиток і охорона природи» було сформульовано кілька кардинальних принципів охорони навколишнього середовища:

- природні ресурси, тваринний і рослинний світи становлять єдине ціле;
- процеси економічного розвитку обов'язково мають враховувати охорону навколишнього середовища;
- термін «охорона природи» було замінено на більш місткий термін «охорона навколишнього середовища».

Міжнародна конференція з проблеми захисту навколишнього середовища. Стокгольм, 1972 рік

У 1972 р. під егідою ООН у Стокгольмі (Швеція) було проведено першу міжнародну конференцію з проблеми захисту навколишнього середовища [5]. Під час роботи форуму було сформульовано основні принципи захисту довкілля і розвитку людства, вироблено рекомендації щодо діяльності в таких сферах, як середовище перебування людини, використання природних ресурсів, забруднення довкілля, міжнародна співпраця у галузі охорони навколишнього середовища; визначено роль освіти та громадськості у цій справі. Конференція окреслила головні напрями міжнародного співробітництва в цій галузі. Уперше було сформульовано положення про необхідність дбайливого ставлення країн до своїх та екстериторіальних природних ресурсів. Визначено важливе завдання створення глобальної моніторингової мережі. Радянський Союз та країни соціалістичного табору участь у цій конференції не брали.

У 1973 р. ООН започаткувала Програму з навколишнього середовища ЮНЕП (United Nations Environment Programme, UNEP), яка мала координувати міжнародну діяльність у

галузі охорони довкілля. У 1983 р. при ЮНЕП було створено Міжнародну комісію з довкілля та розвитку на чолі з Гру Харлем Брундтланд¹ (Норвегія). Комісія (її так і називали *Комісія Брундтланд*) розробила концепцію сталого (збалансованого) розвитку (sustainable development), яку було фундаментально обґрунтовано і викладено у 1987 р. у доповіді «Наше спільне майбутнє», відомій ще як *доповідь Брундтланд* [6]. Концепція сталого розвитку полягає в тому, що матеріальні потреби сучасного людства мають задовольнятися у такий спосіб, щоб не зменшувати можливості реалізації цих потреб у майбутніх поколіннях. Розвиток світового виробництва обов'язково має бути гармонійно пов'язаний із захистом і збереженням навколишнього середовища. Людство не має права «робити борги», за які розраховуватимуться наступні покоління. Концепція передбачала наукове розроблення та практичне впровадження заходів щодо забезпечення балансу між задоволенням потреб сучасного населення Землі та всебічним захистом інтересів майбутніх поколінь людей.

Концепція має три складові: економічну, соціальну та екологічну, які взаємодоповнюють одна одну.

З економічного погляду нагальною є потреба оптимізації та мінімізації використання кількісно обмежених природних ресурсів, застосування технологій, що мають найменший негативний вплив на довкілля, перехід від екстенсивного до інтенсивного способу господарювання, підвищення ефективності інвестицій.

В основу соціальної складової концепції покладено тезу про те, що головним є інтереси людини і суспільства, причому перші визначаються як пріоритетні. На тлі розвитку кризових явищ у світі дедалі більшого значення набуває справедливий розподіл матеріальних благ. Ак-

¹ Гру Харлем Брундтланд (Gro Harlem Brundtland) – політичний і громадський діяч, обіймала посади прем'єр-міністра та міністра довкілля Норвегії, згодом – Генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я при ООН, нині – Спеціальний посланник Генерального секретаря ООН з проблем зміни клімату.

туальною лишається боротьба з бідністю, передбачення можливих та ліквідація наявних силових конфліктів. Вирішення цих завдань має відбуватися не лише у межах сьогодення, а й передбачати можливості виникнення конфліктних ситуацій у майбутньому. Запорука цього – розширення і вдосконалення демократичних засад організації суспільства планети.

Екологічна складова концепції передбачає створення й підтримування умов стійкого тривалого функціонування біосфери як екологічної системи в цілому, так і її підсистем. Велике значення надається збереженню біологічного різноманіття, яке власне й забезпечує стійкість функціонування всіх екологічних систем Землі. Припинення деградації навколишнього середовища – це нагальне завдання сьогодення.

Після формулювання концепції сталого розвитку міжнародне співробітництво в галузі захисту навколишнього середовища сконцентрувалося переважно в межах згаданої концепції.

II Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку. Ріо-де-Жанейро, 1992 рік

Концепція сталого розвитку стала етапним фундаментальним узагальнюючим досягненням людства, ідеологічним і теоретичним підґрунтям проведення через 20 років після I Стокгольмської конференції у 1992 р. II Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) [7]. Завдяки високому представницькому рівню та важливості питань, що розглядалися, конференцію «Ріо-92» іноді ще називають Самітом Землі. У її роботі брали участь понад 45 тис. фахівців, більш як 100 керівників країн, понад 10 тис. представників громадських організацій.

На II Конференції було прийнято кілька документів, що підсумовували її роботу і ставили завдання подальшого міжнародного співробітництва: Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, Порядок денний на XXI століття, Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату, Конвенція з біологічно-

го різноманіття, Декларація напрямів розвитку, охорони та використання лісів.

Оскільки рішення Конференції мали переважно декларативний характер, наводимо лише зміст документа «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21), у якому відображено виклики, що постали перед людством.

1. Преамбула.

Розділ I. Соціальні та економічні аспекти

2. Міжнародне співробітництво з метою прискорення досягнення сталого розвитку в країнах, що розвиваються, та відповідна національна внутрішня політика.

3. Боротьба з бідністю.

4. Зміна моделей споживання.

5. Демографічна динаміка і сталий розвиток.

6. Охорона здоров'я та створення умов, від яких залежить здоров'я людини.

7. Сприяння сталому розвитку місць проживання людей.

8. Інтеграція питань захисту навколишнього середовища і розвитку у процесі прийняття рішень.

Розділ II. Збереження та раціональне використання ресурсів для розвитку

9. Захист атмосфери.

10. Комплексний підхід до планування та раціонального використання земних ресурсів.

11. Боротьба зі зникненням лісів.

12. Управління уразливими екосистемами: боротьба з поширенням пустель та засухою.

13. Управління уразливими екосистемами: збалансований розвиток гірських районів.

14. Сприяння веденню сільського господарства і розвитку сільських районів в аспекті сталого розвитку.

15. Збереження біологічного різноманіття.

16. Екологічно безпечне використання біотехнологій.

17. Захист океанів, морів і прибережних районів та охорона, раціональне використання і освоєння їх живих ресурсів.

18. Збереження якості ресурсів прісної води та її використання: комплексні підходи до освоєння водних ресурсів, ведення водного господарства та водокористування.

19. Управління екологічно безпечним використанням токсичних хімічних речовин, у тому числі запобіганням незаконному міжнародному обігу токсичних та небезпечних продуктів.

20. Урахування екологічної безпеки при повожденні з небезпечними відходами.

21. Урахування екологічної безпеки при повожденні з твердими відходами та очищенні стічних вод.

22. Безпека та екологічно обґрунтована утилізація радіоактивних відходів.

Розділ III. Посилення ролі основних груп населення

23. Вступ.

24. Глобальні заходи в інтересах жінок з метою забезпечення сталого та справедливого розвитку.

25. Урахування інтересів дітей та молоді у процесі сталого розвитку.

26. Визнання і підсилення ролі тубільних народів та їх общин.

27. Посилення ролі неурядових організацій: партнери у процесі забезпечення сталого розвитку.

28. Ініціативи місцевої влади у підтримці «Порядку денного — XXI».

29. Посилення ролі трудящих та їх профспілок.

30. Посилення ролі бізнесу та промисловості.

31. Наукові і технічні спільноти.

32. Посилення ролі фермерства.

Розділ IV. Засоби реалізації

33. Фінансові ресурси та механізми.

34. Поширення екологічних технологій, співробітництво і створення потенціалу в цій галузі.

35. Внесок науки у забезпечення сталого розвитку.

36. Сприяння освіті, інформованості населення та підготовка кадрів.

37. Національні механізми та міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються.

38. Міжнародні організаційні механізми.

39. Міжнародні правові документи та механізми.

40. Інформація для прийняття рішень.

Отже, було визначено «напрями головних ударів», постало завдання аналізу стану довкілля у конкретних регіонах, визначення цілей і засобів їх досягнення. Постульовано перехід розвитку світової спільноти на основі економічної ефективності, соціальної захищеності та екологічної безпеки.

XIX спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку. Нью-Йорк, 1997 рік

Червнева 1997 р. XIX спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку підбила підсумки того, що було зроблено за 5 років після Саміту Землі, вказала на здобутки й недоліки в роботі, що здійснюється відповідно до прийнятих рішень [8].

Як позитивний момент було відзначено, що багато країн «повернулися обличчям» до проблем захисту довкілля, створивши або підвищивши статус природоохоронних організацій. Активізувалася робота з моніторингу довкілля. Разом з тим констатувалося, що деградація навколишнього середовища триває, бідність у світі зростає, посилюється експлуатація природних ресурсів. Було підтримано пропозицію щодо розроблення стратегії сталого розвитку на 50–100 років. Одним із пріоритетних завдань визначено всебічний розвиток співробітництва у реалізації положень конвенцій та посилення інформаційного обміну. Було підкреслено роль Комісії ООН зі сталого розвитку в координації діяльності з іншими інституціями ООН, що опікуються цими проблемами.

Всесвітній Саміт на найвищому рівні зі сталого розвитку. Йоганнесбург, 2002 рік

У серпні-вересні 2002 р. у м. Йоганнесбург (ПАР) відбувся Всесвітній Саміт зі сталого розвитку «Ріо + 10» [9]. У його роботі взяли участь понад 20 тис. учасників, у тому числі понад 9100 делегатів та 8200 представників

неурядових організацій. Зустріч було присвячено аналізу виконання прийнятих рішень та ставленню нових завдань.

Зазначалося, що після «Ріо-92» досягнуто незначного прогресу у справі забезпечення сталого розвитку, має місце подальше погіршення екологічної ситуації та зростання бідності. З'явилася розуміння того, що для розв'язання проблем сьогодення треба постійно реалізовувати практичні заходи. Було конкретизовано низку нових важливих напрямів діяльності:

- суттєво знизити до 2010 р. темпи втрат біологічного різноманіття;
- досягти відновлення та збереження запасів промислових видів риб до рівня, який надовго забезпечить постійний вилов у потрібній кількості;
- до 2015 р. вдвічі зменшити кількість населення, яке не має можливості користуватися основними санітарними послугами;
- до 2020 р. звести до мінімуму шкідливий вплив, який чинить використання хімічних речовин на довкілля та здоров'я людини.

На Саміті не планувалося підписання нових договорів, проте було розроблено план подальшої роботи і визначено виконавців. Широко обговорювалися проблеми розвитку енергетики, у тому числі використання альтернативних джерел енергії. Оскільки найближчим часом ці джерела не зможуть повністю замінити роботу атомних, теплових та гідроелектростанцій, основну увагу було приділено енергоощадним технологіям і паливно-енергетичному балансу. Було узгоджено програму заходів у сфері виробництва та споживання на наступне десятиріччя з урахуванням інтересів як країн, що розвиваються, так і розвинених країн. Зазначалося, що діалог між урядовими, громадськими організаціями та бізнесом потрібно вивести на якісно новий рівень партнерства, який має сприяти розв'язанню проблем, що стоять перед людством. При цьому слід враховувати інтереси усіх сторін.

Крім того, було проголошено ідею налагодження партнерства між багатими країнами та країнами, що розвиваються, для спільного розроблення планів щодо вживання необхідних

заходів. Хоча у більшості партнерств беруть участь неурядові та міжурядові організації, завдання урядів полягає в забезпеченні виконання прийнятих рішень на більш високому рівні. На зустрічі глав держав та урядів Генеральний секретар ООН Кофі Анан нагадав про п'ять пріоритетних напрямів діяльності, що мають забезпечувати сталий розвиток: чиста вода, енергетика, охорона здоров'я, сільське господарство, біорізноманіття та керування екосистемами.

Попри скепсис деяких учасників Саміту, його результати слід оцінювати як закономірний етап розвитку концепції сталого розвитку. Зустріч підкреслила міжнародну однотайність і безальтернативність обраного шляху, досягнення прогресу, вірність міжнародної спільноти ідеї сталого розвитку.

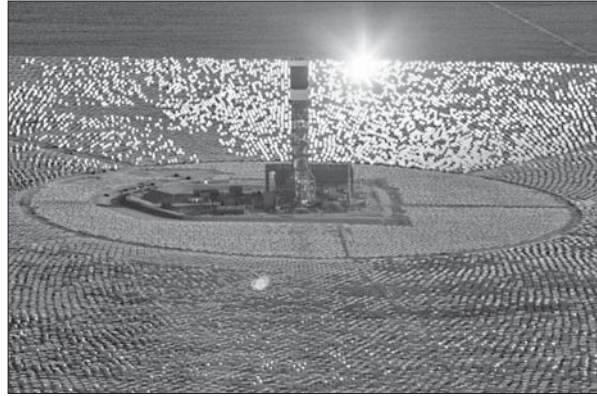
**Конференція ООН
зі сталого розвитку
«Ріо + 20».
Ріо-де-Жанейро,
2012 рік**

Через 20 років після проведення Саміту Землі там само, у Ріо-де-Жанейро, з 20 по 22 червня 2012 р. відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку, яка дістала назву «Ріо + 20» [10]. У її роботі брали участь представники урядів 172 країн, у тому числі 108 керівників країн чи урядів, понад 2400 представників промислових організацій, представники приватного бізнесу, разом близько 40 тис. учасників.

На Конференції було підсумовано зроблене, акцентовано увагу на головних проблемах і накреслено шляхи для їх вирішення. Попри незадоволення деяких представників громадських організацій, було ухвалено підсумковий документ «Майбутнє, якого ми прагнемо». У ньому відображено рішення Конференції, програму подальших дій та заходів. Документ складається з 6 розділів, 283 параграфів.

1. Наше спільне бачення. У цьому розділі підтверджено прихильність до курсу сталого розвитку і створення економічно, соціально та екологічно збалансованого майбутнього

Одна з найбільших у світі сонячних електростанцій Ivanpah у пустелі Мохаве на кордоні штатів Каліфорнія і Невада, 300 тис. дзеркал, площа — 12 км², потужність — 392 МВт

Одна з найбільших у світі наземних вітрових електростанцій Shepherd's Flat Wind Farm у штаті Орегон (США), потужність — 845 МВт

Висихання Аральського моря

для планети в цілому й теперішніх і майбутніх поколінь. Сталий розвиток орієнтовано передусім на людину. Головними передумовами сталого розвитку є викорінення бідності у світі, відмова від нестійких на користь стійких структур споживання та виробництва, охорона і раціональне використання природних ресурсів економічного та соціального розвитку. Визнано необхідність стимулювання поступального, всеохоплюючого і справедливого економічного розвитку, який одночасно сприяє соціальному розвитку, розвитку людини та збереженню екосистем, їх регенерації та відновленню, підвищує їх стійкість перед новими викликами.

2. Підтвердження політичної прихильності.

У розділі наведено посилання на Стокгольмську декларацію конференції ООН 1972 р., підтверджено всі принципи декларації «Ріо-92», зокрема принцип загальної, але диференційованої відповідальності держав. Учасники дійшли згоди здійснювати у повному обсязі рішення, прийняті під егідою ООН упродовж останніх 20 років. Визнано велике значення виконання ухвалених у Ріо-де-Жанейро документів: Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, Конвенції з біологічного різноманіття та Конвенції ООН з боротьби зі спустелюванням, особливо в Африці.

Констатовано, що за останні 20 років після «Ріо-92» досягнутий прогрес був не всюди однаковим, особливо в таких галузях, як сталий розвиток та викорінення бідності. Потребує прискорення ліквідація розриву між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Недостатній прогрес у деяких напрямках певною мірою був пов'язаний із фінансовою, економічною, продовольчою та енергетичною кризами. Сьогодні у світі одна з головних проблем — подолання наслідків цих кризових явищ. Викликає занепокоєння, що кожна п'ята людина на планеті — а це більш як мільярд людей — досі живе в умовах крайньої бідності, а кожна сьома, або 14%, потерпає від хронічного недоїдання. На планеті досі здоров'я людини перебуває під загрозою через епідемії та пандемії. Підтверджено важливість надання

країнам, що розвиваються, допомоги в їхніх зусиллях щодо ліквідації бідності та покращення становища незаможних.

Явища зміни клімату є неослабною кризою, що торкається всіх людей планети, і боротьба з цим явищем — один із пріоритетів ООН.

Підкреслено необхідність того, щоб сталий розвиток мав всеохоплюючий характер, і в центрі його має бути людина. Підтверджено ключову роль, яку виконують органи виконавчої та законодавчої влади усіх рівнів у реалізації ідеї сталого розвитку. Велике значення у цій справі надається широкій участі громадськості, громадянського суспільства в цілому, забезпеченню доступу до інформації та судово-адміністративних механізмів. Досягнення стану сталого розвитку залежатиме від активної участі і взаємодії як державного, так і приватного секторів. Істотний внесок у цю справу роблять науково-технічна спільнота, молодь, профспілки, неурядові організації. Визнано центральну роль ООН у просуванні Порядку денного сталого розвитку.

3. «Зелена економіка»² в контексті сталого розвитку і ліквідації бідності. Зазначено, що для досягнення сталого розвитку в усіх трьох його аспектах для різних країн існують різні підходи, концепції, моделі та інструменти, які відповідають їх національним ситуаціям і пріоритетам. У такому контексті «зелена економіка» є одним із найважливіших інструментів.

4. Інституціональні рамки сталого розвитку. Підкреслено важливу роль зміцнення інституціональних механізмів реалізації сталого розвитку, які б узгоджено й ефективно реагували на сьогоденні та майбутні проблеми й ефективно усували б відставання в реалізації заходів, що забезпечують сталий розвиток.

² «Зелена економіка» як науковий напрям в економічній науці сформувалася протягом останніх 20 років. Економіка розглядається як один із компонентів природного середовища, в якому все взаємопов'язане і частиною якого вона є. Відповідно до базисних понять «зеленої економіки» неможливо без кінця розширювати сферу впливу в обмеженому середовищі, як і неможливо вимагати задоволення постійно зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів.

Найбільше значення для забезпечення сталого розвитку має управління на місцевому, субнаціональному, національному, регіональному та глобальному рівнях, що враховує думки та інтереси усіх сторін. До цієї діяльності мають залучатися провідні політичні лідери.

Приділено увагу ефективній взаємодії науки і політики, що має ґрунтуватися на всебічних об'єктивних наукових оцінках. Слід розширювати участь громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, налагоджувати партнерські зв'язки з метою реалізації завдань сталого розвитку.

Визнано виняткову важливість впровадження всеосяжної, прозорої, реформованої, зміцненої багатосторонньої системи ефективного вирішення нагальних глобальних проблем сталого розвитку з урахуванням універсального характеру і центральної ролі ООН. Значну роль відіграє Генеральна Асамблея ООН як головний дорадчий, директивний та представницький орган ООН. Економічна і соціальна рада ООН є основним органом для аналізу політики, політичного діалогу та напрацювання рекомендацій щодо економічного і соціального розвитку та наступних дій щодо досягнення завдань реалізації сталого розвитку.

Прийнято рішення про організацію універсального міжкурядового політичного форуму високого рівня з використанням досвіду методів роботи і ресурсів Комісії зі сталого розвитку з тим, щоб цей форум у майбутньому замінив Комісію. Вирішено під егідою Генеральної Асамблеї провести міжкурядові переговори щодо формату та організаційних аспектів цієї інституції з метою проведення першого такого форуму на початку 68-ї сесії Генеральної Асамблеї.

Щодо екологічної складової сталого розвитку зазначено необхідність посилення міжнародного регулювання природокористування. Має зростати роль Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) як провідного глобального природоохоронного органу, який визначає глобальну екологічну політику. Генеральній Асамблеї ООН запропоновано на 67-й сесії прийняти резолюцію щодо підсилення ЮНЕП та підвищення її статусу.

Проблемі сталого розвитку потрібно приділяти належну увагу в межах програм, фондів та спеціалізованих установ ООН, міжнародних фінансових установ, Конференції ООН з торгівлі й розвитку. Слід розширювати і посилювати участь країн, що розвиваються, у міжнародних процесах прийняття рішень та нормотворення в економічній сфері.

Висловлено прохання до Генерального секретаря ООН подати Генеральній Асамблеї ООН доповідь щодо прогресу, досягнутого у справі подальшого врахування трьох компонентів сталого розвитку в межах діяльності всієї системи Організації Об'єднаних Націй.

Щодо діяльності на регіональному, національному, субнаціональному та місцевому рівнях відповідні органи влади мають розробляти й застосовувати стратегії сталого розвитку як ключові інструменти для керування процесами ухвалення рішень та забезпечення сталого розвитку на всіх рівнях.

5. Рамкова програма дій та наступні заходи. У цьому розділі йдеться про усунення недоліків у реалізації рішень зустрічей на найвищому рівні з питань сталого розвитку, вирішення нових проблем та використання нових можливостей.

Констатовано, що в деяких регіонах було досягнуто певного прогресу в боротьбі з бідністю, але відбувається він нерівномірно, а кількість людей, що живуть у бідності, в деяких країнах, зокрема в Африці, продовжує зростати. Більшість таких нездолених становлять жінки і діти. Поступальне і таке, що охоплює всі прошарки населення, економічне зростання у країнах, що розвиваються, є однією з необхідних умов для викорінення бідності й голоду.

Актуальною глобальною проблемою лишається забезпечення продовольчої безпеки. Оскільки значна частина малозабезпеченого населення світу мешкає у сільській місцевості, необхідна активізація діяльності секторів сільського господарства і розвитку сільських районів, особливо у країнах, що розвиваються, на сталій основі з погляду соціально-економічного розвитку та охорони довкілля. Збільшення обсягів сталого сільськогосподар-

ського виробництва, підвищення його продуктивності досягатиметься за рахунок збільшення державних і приватних інвестицій у його ведення, управління земельними ресурсами та розвитку сільських районів. Слід заохочувати, розширювати й підтримувати землеробство, тваринництво, лісівництво, рибальство та аквакультуру.

Водні ресурси є однією з основ сталого розвитку, оскільки вони тісно пов'язані з низкою ключових загальносвітових проблем. Міжнародна допомога і співробітництво потрібні у справі значного зниження рівня забруднення води та підвищення її якості, поліпшення очищення стічних вод для повторного їх використання, підвищення ефективності використання водних ресурсів та зменшення втрат води.

Визнано надзвичайно важливу роль енергетики в сучасному світі та процесах його розвитку. Будуть підтримуватися заходи щодо забезпечення доступу 1,4 млрд людей в усьому світі до послуг, які надаються із застосуванням енергетики. Нагальними завданнями є підвищення енергоефективності, збільшення частки відновлюваних джерел енергії, впровадження екологічно чистих та енергоефективних технологій, оскільки це також має значення в боротьбі зі зміною клімату.

Транспорт і мобільність мають також велике значення для сталого розвитку, оскільки сприяють економічному зростанню та розширенню доступності. Певну роль у цьому сенсі відіграє і туризм.

Побудовані на основі комплексних підходів до планування і управління, міста можуть сприяти формуванню стійких в економічному, соціальному та екологічному плані суспільств. З урахуванням процесів урбанізації в реалізації сталого розвитку суттєве значення мають мегаполіси, великі й малі міста.

Здоров'я є передумовою всіх трьох компонентів сталого розвитку і показником досягнень в цьому напрямі. Цілей сталого розвитку можна досягти за умови припинення поширення інфекційних та неінфекційних хвороб в умовах, коли люди прагнуть фізичного, психологічного та соціального благополуччя. Слід

зміцнювати систему охорони здоров'я з метою забезпечення якомога ширшого кола людей послугами медицини, оскільки ВІЛ і СНІД, малярія, туберкульоз, грип, поліомієліт та інші інфекційні хвороби лишаються серйозними проблемами в усьому світі. Неінфекційні хвороби — серцево-судинні, онкологічні, хронічні захворювання дихальних шляхів, діабет — один із головних викликів розвитку людства у XXI ст. Слід вживати заходи щодо зменшення показників материнської та дитячої смертності. Керівна роль у цих справах як директивного й координаційного органу на міжнародному рівні належить Всесвітній організації охорони здоров'я.

На всіх рівнях слід створювати умови для викорінення бідності, забезпечення повної зайнятості та гідної роботи для всіх, соціальної інтеграції і захисту. Трудящі повинні мати доступ до освіти, отримання кваліфікації, медичного і соціального забезпечення. Можливості гідної роботи для всіх і створення робочих місць можуть бути реалізовані зокрема й за рахунок державних та приватних інвестицій у науково-технічні інновації.

Велике значення має раціональне використання океанів, морів, прибережних районів та їх ресурсів; збереження морського біорізноманіття як у межах національних юрисдикцій, так і поза цими межами. Викликає занепокоєння негативний вплив на біорізноманіття забруднення морського середовища виробами з пластмаси, стійкими органічними забрудниками, важкими металами та сполуками, що містять азот, із різних джерел, зокрема морських перевезень та поверхневих стоків.

Потребують активізації зусилля щодо збереження чи відновлення запасів риби до рівнів, що забезпечать здійснення максимально сталого вилову, як це передбачено Йоганнесбурзьким планом. З цією метою найближчим часом планується скласти науково обґрунтовані плани раціонального використання цих ресурсів. Варто посилити охорону вразливих морських екосистем, зокрема, на основі ефективного використання оцінок впливу на навколишнє середовище. На міжнародному рівні вживати-

муться заходи щодо викорінення незаконного, нерегульованого риболовства й такого, про яке не повідомляється.

Відзначено незначний прогрес у справі сталого розвитку малих острівних держав, що розвиваються. Невирішеними лишаються важливі завдання в досягненні сталого розвитку на Африканському континенті. Міжнародна спільнота має посилити підтримку і виконати зобов'язання щодо активізації заходів, які мають критично важливе значення для забезпечення сталого розвитку в цих регіонах. Слід зазначити, що було вжито важливих та дієвих заходів, спрямованих на сприяння сталому розвитку в Арабському регіоні, Латинській Америці, Карибському басейні та Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Актуальним завданням є створення міжнародного потенціалу протидії стихійним лихам.

Однією з найбільших проблем сучасності лишається зміна клімату. Викликає стурбованість те, що обсяги викидів парникових газів продовжують збільшуватися по всьому світу. Глобальний характер зміни клімату потребує максимально широкого співробітництва усіх країн та їх участі в ефективному міжнародному реагуванні з метою скорочення викидів парникових газів у всесвітньому масштабі. Велике занепокоєння викликає значний розрив між загальним результатом виконання зобов'язань щодо уповільнення до 2020 р. щорічних викидів парникових газів у світі й загальними показниками викидів, за яких ще можна не допустити підвищення середньосвітової температури більш ніж на 2 °С. Усіх учасників Рамкової конвенції зі зміни клімату та Кіотського протоколу закликано до виконання своїх зобов'язань у повному обсязі.

Приділено увагу соціальним, економічним та екологічним перевагам для населення ведення лісового господарства у спосіб, який не виснажував би ліси.

Підтверджено кардинальне значення біорізноманіття в досягненні сталого розвитку, зокрема, через його роль у забезпеченні функціонування екологічних систем. Визнано значний масштаб втрат біологічного різноманіття

Скупчення сміття в Тихому океані

у світі та деградації екосистем, що зменшує ефективність зусиль, спрямованих на забезпечення глобального розвитку, позначається на продовольчій безпеці, утруднює водопостачання та доступ до води, впливає на стан здоров'я нинішніх і майбутніх поколінь людей. Слід активніше розробляти наукові основи цієї проблеми, впроваджувати й реалізовувати практичні заходи, як це передбачено Конвенцією з біологічного різноманіття.

Відзначено економічну і соціальну значущість методів раціонального землекористування, передусім для забезпечення економічного зростання і продовольчої безпеки, збереження біорізноманіття, викорінення бідності, вирішення проблем зміни клімату та поліпшення водозабезпечення. Деградація земель, спустелювання й засухи лишаються проблемами глобального масштабу, для боротьби з якими слід вживати на всіх рівнях коротко-, середньо- та довгострокові заходи.

Потрібно активізувати зусилля з охорони гірських районів, оскільки вони є головними постачальниками водних ресурсів для значної частини населення світу. Гірські екосистеми легко потерпають від зміни клімату, винищення і деградації лісів, зміни методів землекористування, деградації земель та стихійних лих. Гірські льодовики в усіх частинах світу тануть, площа їх зменшується.

Підтверджено мету забезпечити до 2020 р. раціональне використання хімічних речовин упродовж усього їх «життєвого циклу» в такий спосіб, щоб мінімізувати шкоду, якої вони

завдають здоров'ю людей та навколишньому середовищу, як передбачено у рішеннях Йоганнесбурзької конференції.

Для переходу до сталого розвитку в масштабах усього світу необхідно докорінно змінити наявні моделі споживання та виробництва, як це сформульовано в Декларації з навколишнього середовища і розвитку. Майбутнє за раціональними моделями споживання та виробництва, що впроваджуватимуться паралельно з поетапною відміною неефективних субсидій, які заохочують використання викопних видів палива, стимулюють марнотратне споживання та перешкоджають стійкому розвитку. Разом з тим, ефективне і правильне управління гірничодобувною галуззю дає змогу стимулювати економічний розвиток з широкою базою, скорочувати масштаби бідності.

Підтверджено зобов'язання у справі зміцнення міжнародного співробітництва щодо забезпечення загального доступу до початкової освіти, особливо у країнах, що розвиваються. Можливість здобуття якісної освіти на всіх рівнях — необхідна умова сталого розвитку, зменшення бідності, гендерної рівності та розвитку людського потенціалу в цілому. Оскільки майбутнє належить молодим поколінням, вони повинні мати доступ до якісної освіти. Підкреслено роль жінок і важливість їх повноцінної рівності та ініціативної участі в усіх сферах, що забезпечують сталий розвиток.

Цілі в галузі розвитку, накреслені у «Порядку денному на XXI століття», є корисним інструментом, що дозволяє зосередити зусилля на досягненні конкретних результатів у межах загальної концепції розвитку, та основою для діяльності ООН у цій галузі. Формулювання більш конкретної мети може бути корисним для надання цілеспрямованого і послідовного характеру діяльності в галузі сталого розвитку. Для цього потрібна глобальна, комплексна та науково обґрунтована інформація, систему збирання і аналізу якої підтримуватимуть відповідні органи системи ООН.

6. Засоби здійснення. В останньому розділі зазначено, що для повного і ефективного виконання зобов'язань у сфері сталого розвитку

і досягнення суттєвих результатів необхідні засоби здійснення, вказані у документах конференцій зі сталого розвитку. Головну відповідальність за економічний і соціальний розвиток несуть самі країни. Для сталого розвитку країн, що розвиваються, потрібні додаткові ресурси. З метою сприяння сталому розвитку слід мобілізувати значний обсяг ресурсів із різних джерел та раціонально розпоряджатися коштами.

Сформульовано заклик до всіх країн при розподілі ресурсів відповідно до національних пріоритетів і потреб насамперед враховувати міркування сталого розвитку. Для реалізації програм сталого розвитку важливі міжнародні, регіональні та національні фінансові механізми. Як додаткові джерела фінансування певне значення можуть мати нові партнерства та нетрадиційні джерела фінансування. Під егідою Генеральної Асамблеї має бути заснована відповідна міжнародна інституція із завданням аналізу фінансових потреб, вивчення ефективності, послідовності та взаємодоповнюваності наявних інструментів і механізмів. Потрібно підготувати доповідь, яка міститиме пропозиції щодо елементів дієвої стратегії фінансування процесу сталого розвитку. Ця робота має бути завершена до 2014 р.

Винятково велике значення має виконання усіх зобов'язань щодо офіційної допомоги з метою розвитку (ОДР), у тому числі взятого багатьма країнами зобов'язання домогтися до 2015 р. цільового показника ОДР країнами, що розвиваються, в розмірі 0,7 % валового національного продукту (ВНП), а також забезпечення виділення 0,15–0,20 % ВНП на ОДР для найменш розвинених країн.

Відзначено, що в цьому десятилітті архітектура допомоги зазнала істотних змін. Збільшенню надходжень фінансових ресурсів сприяла поява нових донорів та новаторських партнерських механізмів. За останні 20 років досягнуто значних успіхів у фінансуванні природоохоронних проектів Глобальним екологічним фондом.

Акцентовано увагу на важливості передавання технологій країнам, що розвиваються,

як це було заплановано на Йоганнесбурзькій конференції, передусім нагадується про заклик щодо передавання технологій, фінансування, доступу до інформації та прав інтелектуальної власності. До Генерального секретаря направлено прохання забезпечити для подання на 67-й сесії Генеральної Асамблеї ООН рекомендації щодо створення механізму сприяння розробленню, передаванню та розповсюдженню чистих і екологічно безпечних технологій для країн, що розвиваються.

Особливо підкреслено необхідність активізації діяльності зі створення потенціалу в інтересах сталого розвитку, укріплення співробітництва в науково-технічній сфері. Рекомендовано залучати до процесів оцінювання й моніторингу стану глобального навколишнього середовища і сталого розвитку вчених і дослідників із країн, що розвиваються. Це дозволить зміцнити національний потенціал і підвищити якість досліджень.

Міжнародна торгівля є однією з рушійних сил розвитку та поступального економічного зростання. Універсальна, така, що ґрунтується на правилах, відкрита, недискримінаційна і справедлива багатостороння торгова система, а також реальна лібералізація торгівлі можуть відіграти важливу роль у стимулюванні економічного зростання і розвитку в усьому світі, що дасть змогу всім країнам просунутися у напрямі сталого розвитку.

Кіотський протокол

Одним із найістотніших упроваджень у практичну діяльність людства ідей «Ріо-92» стали заходи, спрямовані на боротьбу з антропогенною зміною клімату і відображені у так званому Кіотському протоколі [11, 12].

Рамкову конвенцію ООН зі зміни клімату – Framework Convention on Climate Change – було прийнято на Саміті Землі у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Вона визначала основні цілі, завдання та засоби боротьби зі змінами клімату. Основну увагу було приділено проблемі парникових газів, насамперед вуглекислоту газу, а також метану, оксиду азоту (I) та ін., які,

на думку експертів, зумовлюють глобальне потепління, що в останні десятиріччя спостерігається на Землі. Конвенція набула чинності в березні 1994 р. Як будь-який документ загального типу, вона мала декларативний характер, не містила конкретних показників і певних термінів виконання. Саме через це у грудні 1997 р. у Кіото (Японія) було ухвалено додатковий документ – Кіотський протокол, яким передбачалося досягти зменшення викидів парникових газів у період з 2008 до 2012 р. на 5,2%, тобто зменшити і стабілізувати кількість парникових газів на рівні 1990 р. Головні зобов'язання взяли на себе індустріально розвинені країни. Так, країни ЄС мали скоротити викиди на 8%, США – на 7%, Японія і Канада – на 6%. Україна і Росія мали утримати рівень викидів 1990 р. Країни, що розвиваються, у тому числі Китай та Індія, зобов'язань не брали.

Зменшення кількості викидів газів можна досягти за рахунок обмеження використання «брудних» технологій та застосування новітніх, заміною енергетичних ресурсів на більш «екологічні». Було розроблено механізми торгівлі квотами на викиди парникових газів, за якими країна або підприємство може купувати чи продавати на регіональному, національному чи міжнародному ринках сертифікати на право викиду певної кількості цих газів. Передбачено можливість реалізації проектів щодо зменшення викидів підприємствами однієї країни частково чи повністю за рахунок інвестицій іншої країни.

Підписання протоколу тривало з березня 1998 р. до березня 1999 р. Дія його передбачена на період 2008–2012 рр., а чинності він набув з лютого 2005 р. Сьогодні більш як 190 країн уже підписали і ратифікували цей документ, Китай та Індія обов'язків щодо зменшення викидів не брали.

У листопаді-грудні 2011 р. у Дурбані (ПАР) відбулася чергова Конференція ООН з проблеми зміни клімату, у якій взяли участь понад 190 країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату. На Конференції передбачалося підписати рамкову угоду замість Кіотського протоколу, дія якого закінчувалася у 2012 р.

Панорама промислового району Китаю

Проте було визнано доцільним підготувати до 2015 р. новий глобальний договір щодо обмеження викидів парникових газів із введенням його в дію з 2020 р. Дію Кіотського протоколу було подовжено ще як мінімум на 5 років. Канада офіційно оголосила про вихід із Кіотського протоколу.

Було відзначено, що світова економічна криза зменшила можливості розвинених країн фінансово сприяти реалізації протоколу. Узгоджено план підготовки нової угоди, яка має стати юридично обов'язковою для всіх країн світу. Констатовано, що емісія вуглекислого газу після зменшення на 1,4% у 2009 р. збільшилась у 2010 р. на 5,9% — до 33,4 млрд тонн.

У листопаді-грудні 2012 р. у м. Доха (Катар) відбулася XVIII конференція країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату (Conference of Parties) та 8-ма зустріч сторін Кіотського протоколу. Було прийнято рішення про подовження дії Кіотського протоколу на період з 2013 до 2020 р. Країни, які беруть на себе подальші зобов'язання в межах протоколу, погодилися переглянути їх щодо подальшого зниження рівня викидів парникових газів до 2014 р. Досягнуто домовленості прискорити роботу з підготовки до 2015 р. загальної угоди зі зміни клімату, яка з 2020 р. має стати офіційним документом для всіх країн світу. Розглянуто питання про створення інфраструктури для передавання технологій і фінансування країн, що розвиваються, з метою зменшення

викидів. Обрано місце розташування Зеленого кліматичного фонду, який може розпочати роботу з 2014 р., — Республіка Корея. Розвинені країни підтвердили свої наміри продовжити довгострокову фінансову підтримку країн, що розвиваються, у цій справі, запланувавши для цього за умов поліпшення світової економічної ситуації внесок 100 млрд дол. до 2020 р.

Цілком можливо, що акцент міжнародної співпраці в галузі зменшення викидів парникових газів буде перенесено на впровадження країнами нових технологій та двосторонні домовленості. На думку експертів, обмеження підвищення температури докільця на 2 °С забезпечить більш-менш стабільну кліматичну ситуацію. Актуальність проблем, які намагаються вирішити 195 країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, об'єктивну необхідність розв'язання протиріч між країнами на шляху досягнення мети Кіотського протоколу підтверджує Міжнародне енергетичне агентство. Так, за його даними, у 2012 р. викиди парникових газів збільшилися на 1,4% і становили 31,6 млрд т. Викиди промислових підприємств Китаю та Індії становлять 40% їх загального обсягу. Проте у 2012 р. Китаю вдалося досягти найнижчого показника зростання кількості викидів за останні 10 років. США, переводячи промислові підприємства з вугілля на газ, домоглися зменшення викидів на 200 млн т, досягнувши рівня середини 1990-х років. Країни ЄС зменшили у 2012 р. викиди на 50 млн т. Отже, можна відзначити перші, такі, що важко даються, але позитивні результати міжнародного співробітництва у цій галузі.

Висновки

Підсумовуючи наведений матеріал, можна зробити кілька загальних висновків.

1. Стара істина — фундаментальні знання через певний час використовуються суспільством для вирішення нових практичних завдань — правильна і в цьому випадку. Створене В.І. Вернадським у 20-х роках ХХ ст. теоретичне вчення про біосферу вже через 50 років стало однією з основ для розроблення та реалізації

лізації цілком конкретних практичних заходів, які мають доленосне значення для подальшого існування людства.

2. Практичні дії державних інституцій, зокрема урядів, як правило, відстають від нових актуальних проблем, які час від часу виникають, через що на державних рівнях необхідні заходи вживаються запізно, майже ніколи не випереджаючи виклики часу, а лише у відповідь на вимоги громадськості.

3. Розуміння наближення критичної ситуації у розвитку людської цивілізації, яке зародилося у другій половині ХХ ст. у середовищі науковців та інтелектуалів, було адекватно

сприйнято ООН, яка забезпечила глибоке вивчення і популяризацію проблеми, започаткувала організаційні заходи щодо захисту довкілля на світовому рівні.

4. Попри певну декларативність перших рішень, скепсис як державних чиновників, так і представників громадських організацій, протягом останніх двох десятиріч розроблені й наповнюються практичним змістом заходи, які мають вивести людство з кризи. Їх здійснення пов'язане з труднощами, на заваді стають світові кризи і корупція, комерційні інтереси, нерозуміння і недолугість. Однак альтернативи ідеї сталого розвитку сьогодні немає.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеевко И.Р., Кейсевич Л.В., Радзиховский А.П. Биосфера и цивилизация. — К.: Наук. думка, 1992. — 176 с.
2. Алексеевко И.Р., Кейсевич Л.В. Последняя цивилизация? — К.: Наук. думка, 1997. — 414 с.
3. Заболотний Д.І., Алексеевко І.Р. Епідемії ХХІ сторіччя: молекулярна етіологія // Вісн. НАН України. — 2010. — № 1. — С. 29–32.
4. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рэндерс Й., Беренс В.В. Пределы роста. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — 207 с.
5. Доклад по Стокгольмской конференции 1972 года. — <http://www.gendocs.ru/v12809>.
6. Наше общее будущее. Доклад международной комиссии по окружающей среде и развитию. — М.: Прогресс, 1989. — 374 с.
7. The Rio Earth Summit: Summary of the United Nations Conference on Environment and Development. — <http://publications.gc.ca/collection-R/LoPBdP/VP/bp317-e.htm>.
8. United Nations Earth Summit + 5. — <http://un.org/esa/earthsummit>.
9. Earth Summit 2002. — http://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Summit_2002.
10. United Nations Conference on Sustainable Development or Rio + 20, UNCS D. — <http://www.uncsd2012.org/rio20>.
11. Kyoto Protocol. — http://www.en.wikipedia.org/wiki/Kyoto_protocol.
12. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. — http://www.unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php.

Стаття надійшла 14.02.2014

И.Р. Алексеевко

ГП «НПП «Издательство «Наукова думка» НАН України»
ул. Терещенковская, 3, Киев, 01601, Украина

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье в историческом аспекте приведены данные о развитии международного сотрудничества в области охраны окружающей среды. Рассмотрена роль Организации Объединенных Наций в этом процессе, история создания концепции устойчивого (сбалансированного) развития. Подано содержание главных документов конференций и саммитов ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро 1992 г., Йоханнесбурге 2002 г., Рио-де-Жанейро 2012 г. Рассмотрены организационные основы и состояние выполнения Киотского протокола.

Ключевые слова: международное сотрудничество, охрана окружающей среды, устойчивое развитие.

I.R. Alexeyenko

Naukova Dumka Publishing House of NAS of Ukraine
3 Tereshchenkivska St., Kyiv, 01601, Ukraine

THE INTERNATIONAL COOPERATION
IN THE PROTECTION OF ENVIRONMENT.
THE HISTORICAL ASPECT

The historical aspect of the development of the international cooperation in the protection of environment is presented. The role of United Nations Organization (UNO) is described in this process and history of creation of the conception of sustainable development is examined. Contents of main documents of conferences and summit of UNO from the protection of environment and development in Rio de Janeiro of 1992, Johannesburg of 2002, Rio de Janeiro of 2012 are given. The principles of organization and state of implementation of the decisions of Kyoto protocol are examined.

Keywords: international cooperation, protection of environment, sustainable development.